

Jonas Persson Gedda – lantmätare i Västerbotten och Österbotten 1667–1697

Den 8 april 1695 skrev landshövding Johan Ehrenskiöld från Korsholm och beordrade lantmätaren Jonas Gedda att komma sommar uppmäta och kartlägga hemmanen i Vallgrund och Replot samt bedöma deras fiskevatten och andra lägenheter. Den 9 juli samma år beordrades han att fullgöra en motsvarande begäran från byamännen i Singsby. Liknande önskemål kom även från byarna Petsmo, Österhankmo, Vassor, Staversby och Miekka, samtliga i Mustasaari socken (Korsholm) i Österbotten. Under sommaren och hösten 1695 uppmätte Jonas Gedda samtliga dessa byar. Under vintern 1696 gjorde han renritningar av koncepten och lade beskrivningar om varje by på respektive karta. Under våren och sommaren skulle kartorna sedan inlevereras till Kungliga Lantmäterikontoret.¹ Jonas Gedda avled i Vasa året därpå efter trettio år som lantmätare i Västerbotten och Österbotten. Kartorna över byarna i Mustasaari socken var några av hans sista arbeten.

Lantmätaresläkten Gedda

Jonas Persson Gedda utnämndes till lantmätare i Västerbotten och Österbotten den 6 februari 1667.² Han är visserligen inte den ende lantmätare som formellt varit ansvarig för detta enormt stora område, men den ende som i praktiken varit verksam i såväl Västerbotten som Österbotten. Jonas Geddas produktion är imponerande. Från hans trettio år som lantmätare finns omkring 170 kartor över gränser, städer, socknar, byar och enskilda gårdar bevarade. I den svenska litteraturen har han tidigare

Åke Berggren

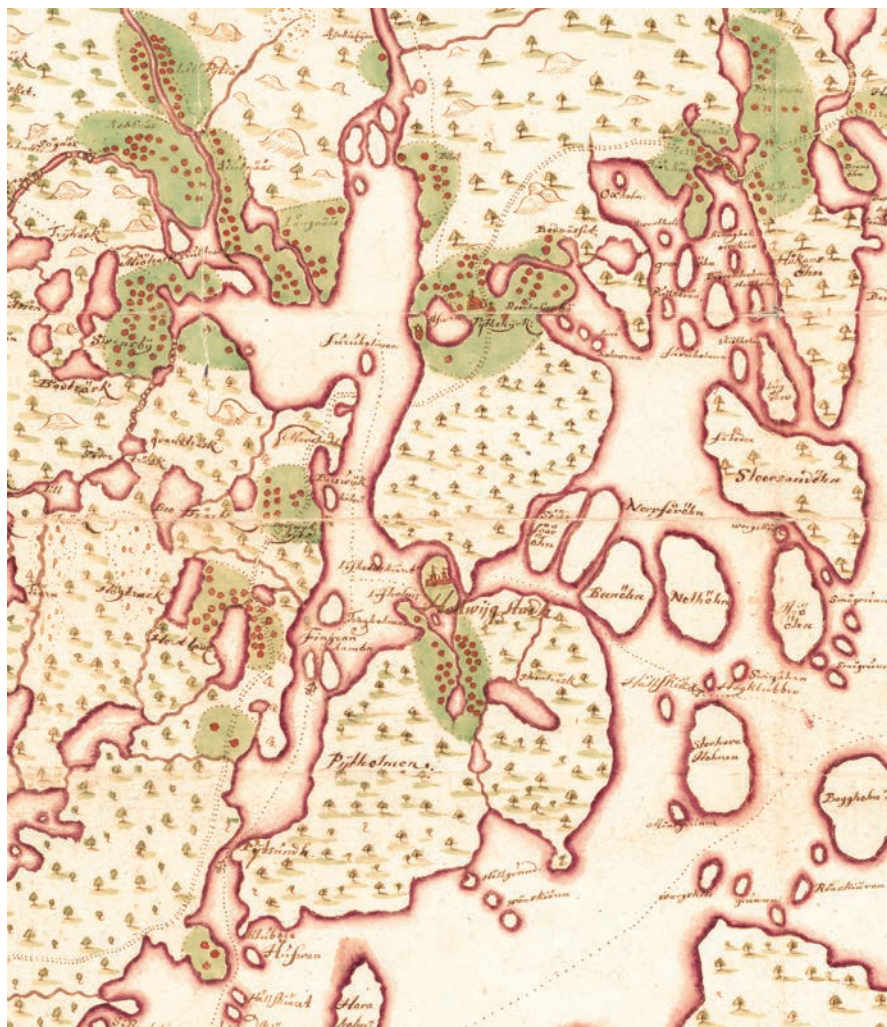
Åke är långvarig vän av en mångsidig bottnisk historia och aktiv deltagare i Bottnisk kontakt-konferenserna genom årtiondena och på flera olika orter. För sin historiska forskning är han promoverad till hedersdoktor vid Umeå universitet 2019. Han är även prisbelönt av Johan Nordlander-sällskapet samma år. Sin yrkeskarriär har Åke genomfört som läkare.

omnämnts som upphovsman till enstaka kartor från Västerbotten.³ Hans kartor från Österbotten har däremot uppmärksammats på senare år, men ingen har insett vidden av hans samlade produktion.⁴ Tvärtom har många av hans kartor från Västerbotten felaktigt tillskrivits andra personer.

Jonas Persson Gedda kom från den lilla byn Broändan, nu Broänge, i Lövängers socken.⁵ Han var bror till den mer kände Johan Persson Gedda, som var lantmätare över Västerbotten och Österbotten från 1661 till 1666, då han utnämndes till inspektör över det svenska lantmäteriet och lantmätare i Uppland. Johan hade en son, Peter Gedda, som är mest känd av lantmätarna Gedda genom att han sammanställde

Under bröderna Geddas tid som lantmätare ändrades de administrativa förhållandena i Västerbotten och Österbotten flera gånger. Västerbottens län bildades 1638 av landskapet Västerbotten och de fem lappmarkerna, från Umeå i söder till Kemi i norr. Västerbotten och Österbotten blev sedan ett gemensamt län från 1654 till 1674, förutom 1660–1664 då Västerbotten utom Torneå socken tillfälligt lades under Västernorrlands län. Från 1674 blev Västerbotten åter ett eget län med gränser som vid bildandet 1638, och Österbotten ett eget län.⁷

Det svenska lantmäteriet grundades 1628, men först på 1640-talet började kartor upprättas över städernas och byarnas jord i Västerbotten. Detta arbete utfördes av lantmätarna Olof Larsson Tresk och Erik Eriksson Vidman. Olof Tresk hade dessförinnan kartlagt silverfyndigheten i Nasafjäll, vilken upptäcktes i mitten av 1630-talet, uppmätt gränsen mot Norge och upprättat kartor över Torneå och Kemi lappmarker.⁸ I Österbotten startade lantmäteriets verksamhet 1647, då Claes Claesson utnämndes till lantmätare. Claesson kartlade flera byar i Ijo, Pudasjärvi och intilliggande socknar. Han upprättade sedan kartor över de flesta socknar-

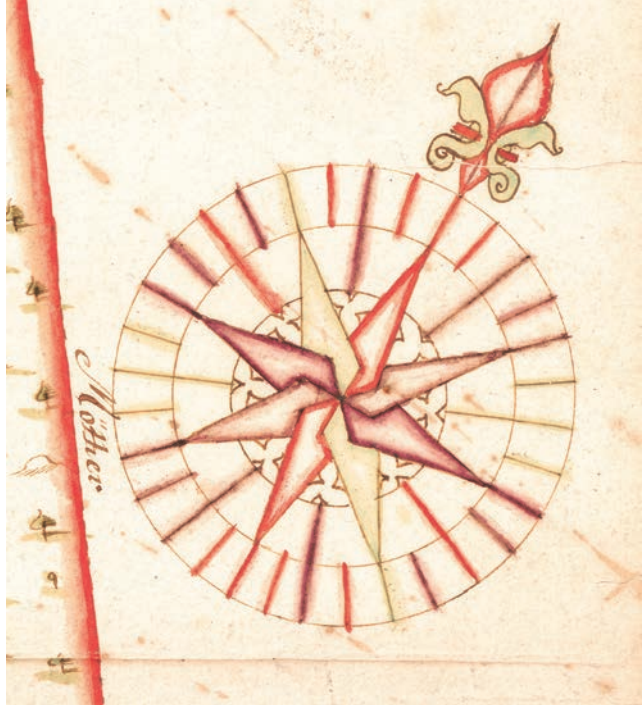
Centralbyg-
den i Pi-
teå sock-
en på Jonas
Geddas kar-
ta från 1667.
RA, Lantmäteri-
styrelsens arkiv
(LSA) Å27-1:2

na i Österbotten och förslag till reviderade planer för flera städer.⁹ Claesson var från 1653 formellt ansvarig även för Västerbotten,¹⁰ men har inte efterlämnat några kartor härifrån.

När Johan Gedda tillträdde som lantmätare 1661 påbörjades en kartläggning av socknarna i Västerbotten. Johan Gedda kartlade Umeå, Bygdeå, Lövwångers samt Skellefteå och Burträsk socknar. Han upprättade även ett par kartor över Gamlakarleby i Österbotten.¹¹ Jonas Gedda fortsatte kartläggningen av socknarna i Västerbotten, med början i Piteå socken. Året innan Jonas utnämning hade Piteå stad brunnit ned och det rådde oenighet om var staden skulle byggas upp igen. Kunglig Majestät (Kungl. Maj:t) hade beslutat att staden skulle flyttas till Storkåge i Skellefteå socken och kallas Hedvigs stad istället för Piteå. Beslutet ändrades dock och i slutet av augusti 1667 bestämdes att staden istället skulle byggas upp på den så kallade Hagggholmen i Piteå socken, där stadens centrum nu är beläget. Den 1 oktober året därpå beslutade Kungl. Maj:t att staden även skulle behålla namnet Piteå.

På kartan över Piteå socken har lantmätaren ritat in den nya staden på Hagggholmen, men med namnet Hedvigs stad. Kartan har alltså upprättats sedan beslutet om att bygga på Hagggholmen fattades, men medan det fortfarande förelåg en osäkerhet om stadens namn. Kartan över Piteå socken är inte daterad, men tidpunkten för dess tillkomst kan alltså fastställas med ledning av denna detalj. Sannolikt har lantmätaren utfört fältarbetet under våren, sommaren och hösten 1667 och sedan renritat kartan under vintern. Kartan saknar även uppgift om lantmätarens namn, men är utförd i en speciell stil. Väderstrecken är markerade med en kompassros som har strecken delvis lagda över varandra. Ram, skalstock, färgsättning och text är också utförda på ett speciellt sätt. Stilen är densamma som på en karta över Umeå lappmark upprättad 1671. Till denna karta finns en samtida dokumentation som visar att den är upprättad av Jonas Gedda.¹²

Under sista dagarna i augusti 1667 röjdes

Väderstrecken på kartan över Piteå socken utmärks med denna kompassros.

Hagggholmen från skog, och lantmätaren var på plats för att märka upp stadsplanen i terrängen. Denna visar en rutnätsplan enligt tidens ideal, med rektangulära kvarter, gator i räta vinklar och ett torg på öns högsta punkt. Torget bildades av två korsande gator och en del av de fyra angränsande kvarteren. Genom byggnaderna på tomterna fick torget en sluten form. Kartan är utförd i Jonas Geddass stil med kompassrosen och de andra typiska dragen. Eftersom Jonas Gedda var den ende lantmätaren vid denna tid och dessutom på plats i Piteå socken torde det vara säkert att han är upphovsman även till stadsplanekartan.¹³

Jonas Gedda fortsatte sitt arbete med kartor över Luleå, Kalix och Torneå socknar. De två första är utförda i samma stil som kartorna över Piteå socken och Umeå lappmark. Kartan över Torneå socken har en annan kompassros men är i övrigt utförd på samma sätt. Kartorna är daterade 1671, 1672 respektive 1673. Eftersom en lantmätare knappast kunde hinna med mer än en socken per säsong bör årtalen visa när kartorna har renritats eller inlevererats till lantmäterikontoret i Stockholm. Kartan

över Umeå lappmark upprättades med säkerhet under 1671 och torde ha berett Jonas Gedda full sysselsättning det året. Lappmarkskartan tillkom på initiativ av landshövding Johan Graan, som hade stora planer för en exploatering av lappmarkernas naturresurser. Detta skulle ske genom anläggning av nybyggen på platser som inte nyttjades av samerna. Kartan över Umeå lappmark blev dock Geddas enda lappmarkskarta och inte heller landshövdingens visioner om nybyggen blev verklighet förän långt senare.¹⁴

Kulturhistoriska dokument

Sockenkartorna och lappmarkskartan är inte resultatet av en regelrätt uppmätning. Till detta fanns ännu inte några möjligheter. Kartorna ska istället ses som beskrivningar grundade på egna iakttagelser längs de vägar lantmätaren och hans medhjälpare färdades och uppgifter från lokalbefolkningen om öar, farleder, sjöar, vattendrag, berg, skogar och andra naturformationer, liksom deras namn. De områden som lantmätaren inte genomkorsade är därigenom mindre detaljrika på kartorna. Samtliga byar är inritade med läget av varje hemman markerat med en röd prick. Städer, kyrkor, kvarnar och laxfiske är också återgivna, liksom kustlandsvägens slingrande sträckning genom länet.

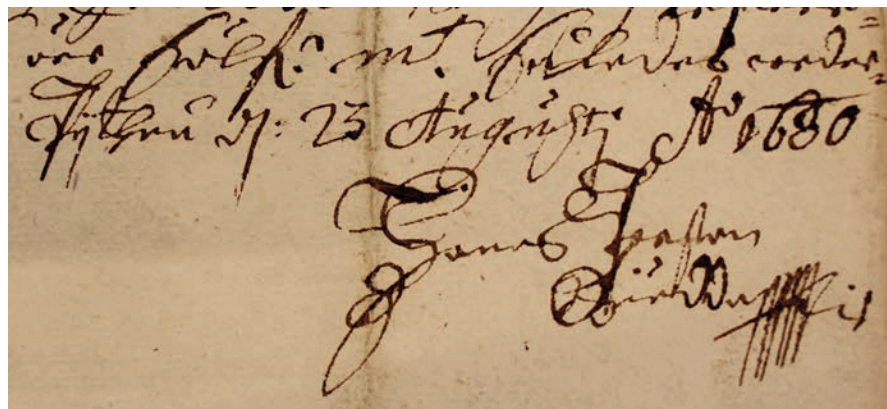
Trots bristerna har dessa kartor ett stort kul-

turhistoriskt värde med sina många geografiska detaljer, som här för första gången tecknats ned. Tillsammans ger Johan och Jonas Geddas kartor den första detaljerade geografiska bilden av Västerbotten, från de yttersta skären i Bottenviken upp till gränsen mot lappmarkerna i nordväst. I maj 1674 mätte Gedda upp Gamla-karleby stads odlingsmark i Österbotten. Tvist hade uppkommit om den jord som donerats till staden i samband med dess grundläggning 1620. Någon karta från denna uppmätning verkar däremot inte ha bevarats.¹⁵

Byarna i Nedertorneå socken

Under kriget mot Danmark 1675–1679 var aktiviteten inom lantmäteriet minimal och lantmätarna torde ha tagits i anspråk för andra uppgifter. Jonas Gedda påbörjade visserligen ett arbete för att skilja Luleå stads och Nederluleå prästbords ägor, men detta avstannade.¹⁶ Det finns inga bevarade kartor av Geddas hand från denna tid.

Jonas Gedda var ensam lantmätare i såväl Västerbotten som Österbotten, men under många år endast verksam i Västerbotten. En ordinarie lantmätare, Olof Lundgren, tillsattes därför i november 1679 i Österbotten. Lundgren, som redan 1681 blev lantmätare i Livland,¹⁷ upprättade bland annat en karta över Kemi socken 1680. Den berörs närmare i avsnittet om gränskartorna.

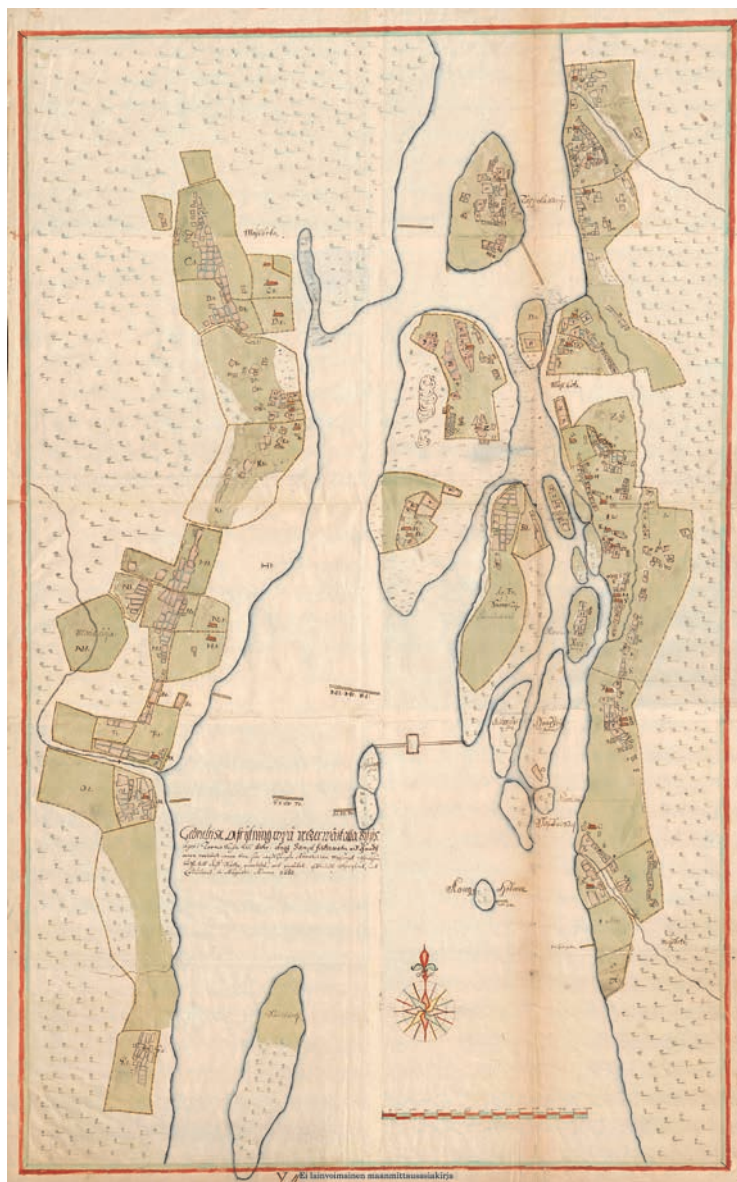
Jonas Persson Geddas namnteckning på ett kvitto utfärdat i Piteå den 23 augusti 1680. RA, Länsräkenskaper Västerbottens län, vol. 49 fol. 373

Efter kriget inledde Jonas Gedda en kartläggning av byarna i Nedertorneå socken, från Korpikylä längst upp mot Övertorneå socken ned till Sällön utanför Torneälvens utlopp i Bottenviken samt Seskarö. De första byarna kartlades 1680 och de sista 1684. I ett särskilt protokoll antecknade Jonas Gedda varje by med respektive hemmans skatt i mantal, åker i tunnland, skälsland och kappland, samt ängar i skattlass hö. Åkern beräknades sedan tidigare efter utsädet och ängarna efter höskörden. Ett tunn-

land var den åker som besåddes med en tunnans utsäde. Under 1630-talet fastställdes arealen av ett tunnland till 14 000 kvadratalnar, vilket motsvarar nära ett halvt hektar. Protokollet innehåller uppgifter till 15 av de 16 kartorna, anteckningar saknas endast om Sällön. Där fanns ett hemman. Den 8 maj 1685 i Umeå undertecknade Jonas Gedda det tolvsidiga protokollet, som tillsammans med kartorna sändes till lantmäterikontoret i Stockholm. Där togs de emot av sekreteraren Carl Mauritz Ciöping-

er, som kvitterade protokollet den 18 februari 1686.¹⁸ Genom denna namnteckning har Ciöpinger senare uppfattats som kartornas upphovsman, trots att denne förmodligen aldrig besökt Tornedalen. Byarna i Nedertorneå (och Övertorneå) socken hade kartlagts redan på 1640-talet av Erik Vidman. Även då redovisades hemmanens åker efter utsädet i tunnor och ängarna efter höskörden mätt i lass.

Vid freden med Ryssland 1809 tvingades Sverige avträda hela Finland och Västerbottens län öster om Torne och Muonio älvar. Därefter överlämnades även de flesta kartorna över de avträdde landområdena från Sverige till Ryssland. Ungefär hälften av de kartor som upprättades på 1640-talet gick sedan förlorade. Kartorna har tagits ut ur den inbundna volym med

Nedre Vojakkala (Alavojakkala) i augusti 1681. En av många kartor som överlämnades till Ryssland efter freden 1809. På kartan har Jonas Gedda ritat in ett tiotal laxfiskepator i Torneälven, däribland en karsinapata mellan Haukisaari och Sumisaari. RAF, LSA L1 3

byakartor från bland annat Nedertorneå och Övertorneå socknar, vilken finns kvar i det svenska lantmäteriets arkiv. Tyvärr saknas kartorna även i det finska lantmäteriets arkiv.¹⁹ Jonas Geddas kartor från 1680-talet är däremot i behåll.

Av de bevarade kartorna från 1640-talet, till exempel över Mattila och Kiviranta, framgår att Vidman har angivit utsädet i hela tunnor och delar därav. Ängarna är däremot beräknade i avrundade tal, till exempel 15, 25 eller 50 lass. Geddas redovisning är mer preciserad och därmed sannolikt mer korrekt. Sedan 1640-talet hade även hemmanens ägoinnehav förändrats. Geddas kartor är också mer detaljerade än Vidmans, och Gedda har även ritat in de många laxfiskepatorna i Torneälven. Trots denna förbättring är det oklart varför en ny kartläggning i Nedertorneå socken prioriterades framför den södra länsdelen, som aldrig tidigare hade kartlagts.

Elva av Geddas kartor förvaras i det finska lantmäteriets arkiv och fem i det svenska. Två av dessa kartor avser byar på östra sidan av Torneälven och borde därför ha överlämnats till Ryssland. Av oklar anledning ligger de kvar i det svenska lantmäteriets arkiv, men registrerades under Finland. Geddas protokoll, med Ciöpingers underskrift, blev också kvar i Sverige. Upphovsmannen till de elva kartorna i Finland har därför varit okänd där. Jonas Geddas kartor utgör den äldsta helt bevarade samlingen av byakartor från Nedertorneå socken.

Postböndernas och gästgivarnas hemman

Sedan kartläggningen av Nedertorneå socken var avslutad följde ett par mycket produktiva år för Jonas Gedda. Mängden kartor av hans hand är så omfattande att han måste ha haft hjälp för att hinna med alla uppmätningar. Kartorna är visserligen inte signerade och saknar även en samlad dokumentation som den till Nedertorneå sockens byakartor. De är dock utförda i samma omisskännliga stil. Från 1685 finns ett

trextiotal kartor över samtliga postbönders och gästgivares hemman längs kustlandsvägen genom Västerbotten. Denna kartläggning har i grunden ett samband med Karl XI:s uppbyggnad av militären och de därmed så viktiga kommunikationerna. Att den genomfördes just då kan bero på att postväsendets administration och ekonomi diskuterades inom statsförvaltningen i början av detta år.²⁰

Det svenska postväsendet grundades 1636. I städerna inrättades postkontor med en postmästare. Transporten av posten mellan postkontoren lades på bönderna. Posthemman utsågs med två till tre mils avstånd längs de vägar posten skulle transporteras. I norra Sverige var detta under hela 1600- och 1700-talen i praktiken endast längs kustlandsvägen. Ägarerna av posthemmanen, postbönderna, var skyldiga att utan dröjsmål transportera den söderifrån ankommande posten norrut till närmaste postbonde som sedan förde den vidare. Posten i motsatt riktning transporterades till närmaste postbonde söderut.²¹

Längs kustlandsvägen fanns även gästgiverier på ungefär lika långa avstånd. De skulle tillhandahålla mat och husrum för resande samt hästar för transport till nästa gästgiveri. Många postbönder var även gästgivare, men inte alltid. För sina uppdrag var postbönderna och gästgivarna befriade från hemmansskatt och från soldatutskrivning.

Transportkedjan genom Västerbottens län

I det svenska lantmäteriets arkiv finns 31 kartor från Västerbotten upprättade under tre månader 1685. De visar postböndernas och gästgivarnas hemman. I några fall har inte bara dessa hemman utan hela byn kartlagts. Det är Innertavle samt Sävar och Ytterbodans byar i Umeå socken. För varje hemman redogör lantmätaren för postbondens eller gästgivarens hemmansskatt, brukad åker i tunnland, äng efter höskörd mätt i skattlass, eventuellt fiske och andra försörjningskällor. För varje post-

bonde beskrivs därefter vart denne skulle föra posten norrut respektive söderut samt avståndet i (gamla) mil till nästa postbonde.

Kartorna redovisar hela transportkedjan genom Västerbottens län. Den började med postbonden i Bäckén, Hörneå, längst i söder, vilken tog emot den norrgående posten från närmaste postbonde i Ångermanland. Geddas kartor slutar med postbonden i Kärsbäck (Nikkala) i Nederorneå socken, vilken förde posten till Torneå stad. Postbonde fanns även i byn Raumo,

vilken förde posten till Torneå stad och till Österbotten.²²

Jonas Gedda hade kartlagt Övre och Nedre Raumo 1681. Någon särskild karta över postbondens hemman har däremot inte återfunnits. Längs några sträckor transporterades posten till sjöss, bland annat från Hortlax över Pitfjärden till Piteå nya stad och från Gäddvik längs Luleälven till Luleå nya stad. Postbönderna i Nynäs och Näsbyn, som förde posten mellan varandra 3/4 mil längs Kalixälven, beklaga-

de sig över att uppdraget var mycket äventyrligt, rent av livsfarligt, höst och vår då isen fäste respektive lossade. Postbonden i Kärsbäck hade extra besvärligt genom att han måste ta färja över ett vattendrag när han förde posten söderut till Säivits, och över två vattendrag när han förde den norrut till Torneå stad.

Postbonden och färjkarlen Herman Perssons hemman (uppe till vänster) i Gäddvik, Nederluleå socken i augusti 1685. Nedom detta ses företrädaren Nils Nilssons hemman. Jonas Gedda har markerat hur de bägge måste ro med sina färjor över Luleälven. Vid färjstället fanns två lax-fiskepator i älven. RA, LSA Å23-35:1

Av kartorna framgår tydligt att uppmätningarna måste ha gjorts av minst två personer. Särvar och Ytterbodan kan ha uppmätts allra först, innan sällskapet fortsatte norrut. I juni påbörjades arbetet i Skellefteå socken med Östanbäck, Sunnanå och Lund, och fortsatte i juli söderut för att avslutas i augusti i Umeå socken. Samtidigt genomfördes uppmätningarna i norra delen av länet. Dessa påbörjades i juli i Nedertorneå socken och fortsatte söderut till Åbyn i Skellefteå socken, där det sista hemmanet uppmättes i augusti. Vilka uppmätningar som utfördes av Gedda och vilka som utfördes av en medhjälpare framgår inte.

I Gäddvik hade landshövdingen avsatt postbonden Nils Nilsson 1683, eftersom han ansåg honom oduglig. Nilsson hade även varit färjkarl men var fattig och kunde inte hålla båtar. Hans gård låg dessutom ett stycke från landsvägen.²³ När Gedda kom till Gäddvik i augusti 1685 var Herman Persson postbonde och färjkarl, men Nils Nilsson ville återfå uppdragen. Gedda mätte därför upp och kartlade bägges ägor. På kartan ritade han även in hur de två måste ro över Luleälven för att sköta

färjningen. Gedda kommenterade att Nilsson med sin färja måste ro emot strömmen medan Persson kunde ro tvärsöver. Intill färjestället fanns två laxgårdar i älven.

Skyldigheten att transportera posten följde med posthemmanen när dessa bytte ägare och det var oftast svårt, för att inte säga omöjligt, att bli befriad från sysslan. Systemet med posthemman utsattes för allt mer kritik, men blev bestående ända till 1800-talet.²⁴ Kartorna över postböndernas och gästgivarnas hemman i Västerbottens län 1685 utgör en komplett dokumentation av de viktiga hållplatserna längs den mer än fyrtio mil långa kustlandsvägen genom Västerbottens län vid denna tid. Även denna är en unik samling kartor av Jonas Geddass hand.

Jonas Geddass karta över prästbordet i Nedertorneå socken i augusti 1686. Den karta borde ha överlämnats till Ryssland efter 1809, men ligger kvar i det svenska lantmäteriets arkiv. RA, LSA, Finl. 1:3

Prästboställena i Västerbotten

Sedan 1500-talet hade kronans jordeböcker haft karaktären av skattelängder och prästboställena, som var skattefria, var därför inte införda. I samband med reduktionen under Karl XI föreskrevs 1686 att samtliga fastigheter i riket skulle registreras i jordeböckerna.²⁵ Den 8 juni 1686 utfärdade Kammarkollegiet ett brev om att prästboställena samt kaplans- och klockarboställena i Västerbottens län skulle avmätas.²⁶ Gedda skred genast till verket.

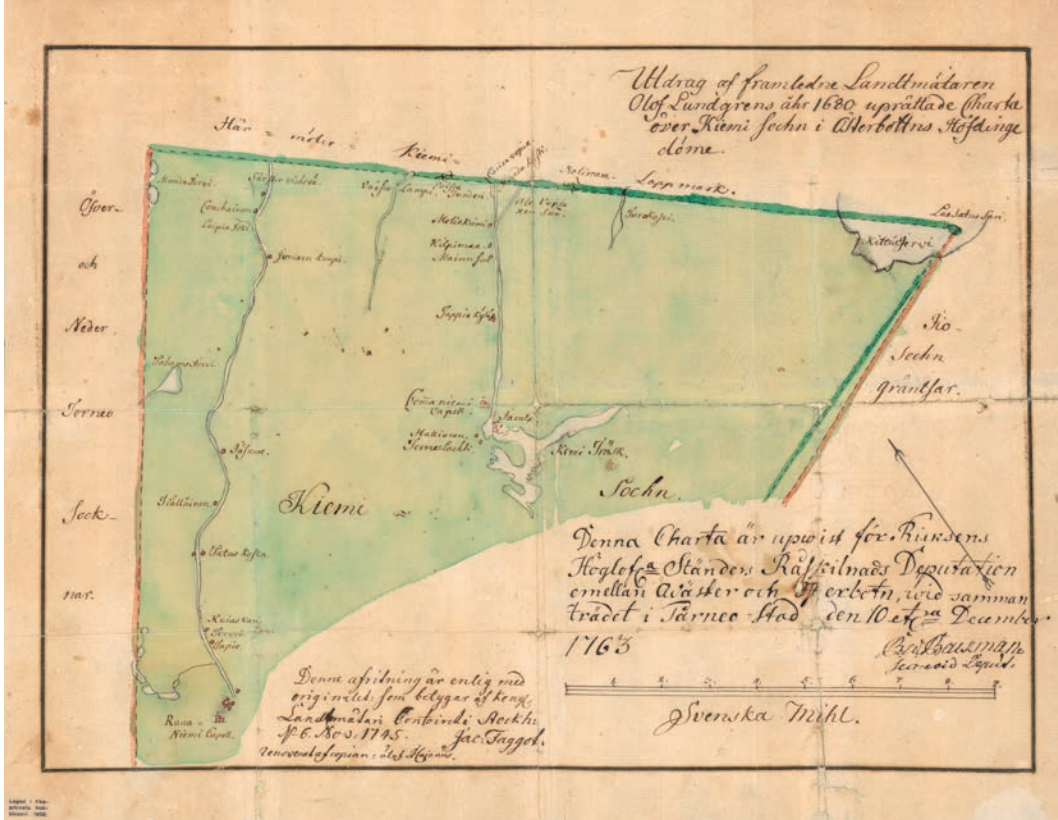
Under sommaren 1686 kartlade Jonas Gedda samtliga prästboställen och ett par kaplansboställen i Västerbotten. Samma år utförde han även en kartläggning av Öjebyn i Piteå socken. Kartorna över prästborden är inte signerade, men utförda i samma stil som de tidigare, och Jonas Gedda var fortfarande den ende ordinarie lantmätaren i Västerbottens län. Kartan över Öjebyn är däremot signerad ”Jonas Persson Giädda m. p.” (*manu propria*, det vill säga *av min egen hand*). Det är veterligen den äldsta kartan på vilken Jonas Gedda själv har skrivit sitt namn. Samtliga kartor som han sedan upprättade efter 1686 och fram till sin död är också signerade. På kartorna över prästboställena kan man följa Geddas arbete genom det vidsträckta länet, från Umeå i juni upp till Torne-dalen i augusti. För varje prästbord mätte han upp och beräknade åkern efter utsädet i tunnor, och ängarna efter höskörden mätt i skattlass. Han noterade även prästbordens eventuella laxfiske, tionden från böndernas fiske, tillgången på vedskog, mulbete och kvarnställen. Förekommande kaplansjord och klockarjord antecknades också. Prästbordet i Nederluleå hade stora åker- och ängsmarker. Där fanns åker och äng även till kaplanen och klockaren. Prästbordet erhöll tionde från dem som fängade lax och strömming, hade medelmåttig vedskog och mulbete samt kvarnställe. Kontrasterna är stora jämfört med kaplanen vid Hietaniemi kapell, herr Anund, som ägde ett litet hemman. Till kaplansjord hade han tilldelats en utgrundning benämnd Sältingen i Torneäl-

ven. Av denna kunde han få tio lass hö när somrarna var torra, men mindre när vattnet steg och älven var stor. Gedda upprättade även en karta över Nedertorneå prästbords ägor. Denna borde ha överlämnats till Ryssland, men ligger kvar i det svenska lantmäteriets arkiv registrerad under Finland. Även denna samling av fjorton kartor ger en komplett bild av de kyrkliga centralpunkterna i Västerbottens län vid denna tid.

Gränsen mellan Västerbottens och Österbottens län

Den 28 februari 1675 upprättade Jonas Gedda i Kemiträsk ett rågångsbrev om gränsen mellan Kemi socken och Kemi lappmark, grundat på gamla skrifter och trovärdiga mäns berättelse. Det rådde tvist mellan samerna och finska nybyggare om gränsens sträckning, och därmed rätten till jakt och fiske i området. Eftersom Kemi socken tillhörde Österbottens län och Kemi lappmark tillhörde Västerbottens län var detta även en länsgräns. Av källorna framgår att Gedda även ritade en karta över gränsen, men denna verkar tidigt ha gått förlorad.²⁷ Fem år senare upprättade lantmätaren Olof Lundgren en karta över Kemi socken, där gränsen mot Kemi lappmark är inritad med exakt de geografiska råmärken som anges i Geddas rågångsbrev. Sannolikt hade Lundgren då tillgång till Geddas karta. Lundgrens karta är känd genom ett utdrag från 1745.²⁸ Gränsen mellan Kemi socken och Kemi lappmark blev föremål för långdragna tvister. Samerna ansåg att Geddas rågång var grundad på felaktig information, och hävdade att gränsen skulle gå betydligt längre söderut. Gränsen fastställdes slutligen 1796. Den västra delen av lappmarksgränsen hamnade då längre söderut jämfört med Geddas rågång, medan den östra delen flyttades norrut.²⁹

I augusti 1686 avslutade Gedda sina uppmätningar av prästborden och befann sig då i Torne-dalen. Han blev därefter delaktig i en uppmätning av den andra delen av länsgränsen,

Utdrag från 1745 av Olof Lundgrens karta över Kemi socken 1680. Gränsen mot Kemi lappmark bygger på Jonas Geddas sedan dess försvunna karta från 1675. Mandajervi utgör gräns mot såväl Torneå socken som mot Kemi lappmark. Enligt Geddas rågångsbrev från 1675 började gränsen mot lappmarken i väster vid Särästenwikääwä vid Ounasjäkiforsen. Därifrån fortsatte den österut via ett berg Sommerwaara, samt Löisäkänlampi och Hingema (vilka tre saknas på Lundgrens karta), till Waiskolampi, Waiskotunduri och en liten älv Kaironwuopoja. Via Mandokoski vid Luirojäki löpte gränsen till Kemiälven och en liten å Wuotuxenjoki, sedan till Nuoliwara, Turososki, Kitkajervi och Läsätussari, där gränsen slutade. RA, Utskottshandl. 1765–66:80a, nr 2; bl. 2 (kartavd., st. form.).

mellan Torneå och Kemi socknar. Anledningen var en tvist, av många, mellan bönderna i Kaakamo (svenska Kaakama) by i Torneå socken och bönderna i Kemi socken, såväl om ägor på fastlandet som om fisket vid Kemiälvens mynningsområde. Kungl. Maj:t hade därför befallt häradshövdingarna i Västerbottens och Österbottens län att uppgå rågången mellan socknarna – efter gamla brev och därpå grundade hävd, som det står i protokollet. Förutom häradshövdingarna, kronans befallningsman i Österbotten och lantmätare Gedda, deltog två utsocknes länsmän och sex nämndemän från vardera sidan.

Delegationen begav sig till Kemi länsmansgård där de föresades ett gammalt syn- och

rågångsbrev utgivet 1596 av legaten Mauritz Jöransson tillsammans med bägge länens lagmän samt 24 utsocknes nämndemän från Västerbotten och lika många från Österbotten. Jöransson hade året innan lett den svenska gränskommissionen i förhandlingarna med Ryssland efter Teusinafreden.

Enligt rågångsbrevet började gränsen mellan socknarna och länen i Saltsjön vid en stor sten på ett grund benämnt Österkari, på svenska Östgrundet, och fortsatte därifrån mot nordnordost över Björkholmen och Leppälutåsund till det lilla åmynnet av Rajajoki, på svenska Råån eller Råbäcken, och därifrån så långt bäcken sträckte sig. Från denna bäck skulle råskillnaden igenom landet sedan fortsätta, in-

te rårett eller längs något streck, utan av och an som Kemi och Torne älvar utbredde sig 31 mil uppåt till ett träsk kallat Mandojärvi, som hade sitt inlopp i Kemi älv tre mil därifrån. Av trakten (mellan älvarna) borde Kemiborna äga en tredjedel och Torneåborna två tredjedelar. Detta brev avgjorde även en tvist som på den tiden varit mellan Kemi bönder och Kaakamo by i Torneå socken om deras ägoskillnad, både till sjöss och land.

Gränsdelegationen 1686

Delegationen 1686 tog detta rågångsbrev till grund eftersom bägge socknarnas inbyggare hade hållit sig till det. Senare hade dock en ny tvist uppkommit mellan Kemi- och Kaakamoborna om skog och mark samt om laxfisket över rågången. Delegationen begav sig till Östgrundet, där det i en stor sten vid södra udden fanns ett märke inhugget. På Björkholmen högg de in två kronomärken på en sten. Gränsen följdes sedan över *Läppäluotás sund* och västra udden av *Säutajansaari* samt över *Paju-* och *Karjusaari uddar* till Råbäcken. Den fortsatte längs Råbäcken genom en äng så långt den räckte och vidare genom skogen till *Råd-zala* (Ruottala) och Kaakamobonden Blind-Eriks ägor.

Därovanför löpte råskillnaden mellan älvarna genom sjöar, moras och träsk upp till Mandojärvi. Till sjöss gick råskillnaden från Österkari mot sydväst över ett litet grund kallat *Läto*, in mot *Munaluâtå*. Emot denna råskillnad bodde *Råd-zala-* och Kaakamobor på västra sidan och Kemi sockens bönder på östra sidan. Emellertid hade Kemiborna största delen av sina skattängar på Kaakamo bys mark över den mindre Torne älv som kallades *Kakamo åå*, som de brukat både före och efter Mauritz Jöranssons rågångsförrättning. Trakten upp till Mandojärvi var alldeles öde och utan någon bebyggelse, uppfylld med berg, träsk och moras. Därövanför vidtog lappmarken.

Enligt förrättningsprotokollet, som är under-

tecknat i Kemi prästgård den 27 oktober 1686, kunde allt detta ses på lantmätarens avritning. Jonas Gedda upprättade alltså en karta även över denna del av gränsen. Sedan rågången fastställts fortsatte delegationen med att avhjälpa de aktuella tvistigheterna. Det hänvisades då även till ytterligare en tvist, den gången om fiskerätten, som hade lett till en förlikning genom landshövdingarnas försorg 1642.³⁰

En gräns för fisket

Den gräns som här beskrivits i detalj är mycket gammal. Den går tillbaka på gränsen mellan Uppsala och Åbo stift, vilken fastställdes redan 1346. Det är troligt att denna i sin tur grundades på ännu äldre gränser mellan birkarlarnas och karelarnas handelsområden. Gränsdragningen hade stor betydelse för biskoparnas tiondeinkomster från de rika laxfiskena. Torne älv hamnade därmed i Uppsala stift och Kemi älv i Åbo stift. Under 1300-talet mynnade Råbäcken direkt i havet och utgjorde då ett tydligt gränsmärke, men genom landhöjningen fick den ett sammanflöde med en annan bäck och utloppet hamnade innanför de holmar som genom landhöjningen blev synliga därutänför.³¹

Gränsen löpte tvärs över den för laxfisket viktigaste av Kemiälvens tre utflöden. Kaakamoborna hade gamla privilegier på laxfiske här, men fick inte stänga den djupaste delen av älvfåran och därmed hindra laxens uppgång i Kemiälven. Landhöjningen förändrade dock skärgården och gamla fiskeplatser blev obrukbara, och när Kaakamoborna försökte förbättra sitt laxfiske kom de i konflikt med Kemiborna. Tvister om laxfisket återkom flera gånger under 1700-talet.³²

Vad som avsågs med gränssjön Mandojärvi har varit oklart. Enligt rågångsbrevet från 1596 skulle sjön ligga omkring tre mil från Kemi älv och överensstämmer då med sjön Mäntyjärvi, belägen omkring tre mil nordväst om Rovaniemi. Enligt en annan uppgift i samma rågångs-

brev låg sjön trettioen mil från kusten, alltså betydligt längre norrut än Mäntyjärvi. Med hjälp av kartor från 1700-talet har man slagit fast att den istället är identisk med sjön Karijärvi. Denna hade tidigare ett namn som började på Manto-, enligt samiskt språkbruk, men gavs senare ett annat namn av finska nybyggare.³³

Länsgränsen beskrevs och kartlades flera gånger under 1700-talet. Stridigheterna om gränsen och laxfisket behandlades även av en så kallad råskillnadsdeputation inför riksdagen 1765–1766, men inte heller denna kunde lösa de komplicerade frågorna. Deputationen konstaterade bland annat att inga pålitliga kartor fanns att tillgå. Geddas karta från 1686 eftersöktes i Österbottens lantmäterikontor, men kunde inte hittas. Utdraget av Olof Lundgrens karta över Kemi socken 1680 med delar av länsgränsen finns bland deputationens handlingar, men var uppenbarligen inte till hjälp.³⁴ Fiskestriderna gick till handgripligheter på 1780-talet, och efter en långvarig rättegång fastställdes reglerna för fisket slutligen genom ett kungligt beslut den 30 augusti 1786.³⁵

Vad hade då hänt med Jonas Geddas gränskarta från 1686, eftersom den inte kunde återfinnas under råskillnadsdeputationens arbete på 1760-talet? Med anledning av fiskestriderna hade bland annat allmogen i Kemi socken lyft frågan vid riksdagen 1731. Yttranden från flera håll och avskrifter av äldre dokument inhämtades då, bland annat av delegationens arbete 1686. Även Geddas karta sändes till Stockholm. Beredningen av ärendet tog flera år. Den 3 februari 1737 yttrade sig Kammarkollegiet till Kungl. Maj:t, och bifogade Geddas karta. Att det var fråga om originalet framgår av en anteckning i yttrandet, där kollegiet ansåg att en kopia borde sändas till Österbotten. Huruvida någon kopia framställdes är oklart.

Jonas Geddas karta över gränsen mellan Torneå och Kemi socknar 1686. RA, Kammarkoll. t. K. M:t 1737 3/2 ang. kungsådra i Kemi älv (kart-avd., m. form.).

Originalkartan hamnade i Kungl. Maj:ts kansli och förvaras nu i Riksarkivets kartavdelning.³⁶ Det är den äldsta kartan över denna gräns, som skilde byar, socknar, län och stift. Däremot blev den aldrig riksgräns. Efter freden med Ryssland 1809 förlorade den gamla gränsen mycket av sin tidigare betydelse.³⁷

Vartannat år i vartdera länet

Under 1685 hade Tomas Lohm, som varit lantmätare i Livland, blivit extraordinarie (e.o.)

lantmätare i Österbotten. Den 17 november 1685 beslutade emellertid Kungl. Maj:t att endast en (ordinarie) lantmätare skulle finnas för bägge länen. Denne skulle tjänstgöra vartannat år i det ena länet och vartannat år i det andra. Lohm begärde att få bli ordinarie i Österbotten eftersom Gedda aldrig var där, men utan resultat.³⁸ Han har efterlämnat några kartor från Österbotten, upprättade under senare hälften av 1680-talet.

Det finns inga kända kartor av Jonas Gedda från åren 1687 och 1688. Den 27 maj 1689 skrev landshövdingen i Österbotten Gustaf Grass till Tomas Lohm och förklarade att ordinarie lantmätaren Jonas Gedda hade kommit dit för att förrätta det arbete som hans uppdrag fordrade. Eftersom Lohm inte var uppförd på det årets lönestat fick han

därför upphöra med lantmäteriarbetet.³⁹ Redan den 10 april följande år beviljade dock Kungl. Maj:t lön för en e.o. lantmätare i Österbotten, vilken besattes med Lohm.⁴⁰

Från och med 1689 arbetade Jonas Gedda enligt Kungl. Maj:ts beslut vartannat år i Österbotten och vartannat år i Västerbotten, vilka nu var två olika län. Under juli, augusti och september 1689 uppmätte och kartlade han byarna Maxmo och Solf samt 21 nybyggen, torpställen eller hemman i de delar av dåvarande Ilmajoki (Ilmola) storsocken som senare blev Alavus, Ja-

Beskrivningar till 1689 års kartor är samlade i ett protokoll som Jonas Gedda undertecknade i Umeå den 10 maj 1690. Häri finns även uppgifter om ytterligare ett tjugotal platser för

boställen, men till dessa har inga kartor bevarats. Det finns även några odaterade kartor av Jonas Gädde över sex byar i Mustasaari socken. De visar Norra och Södra Jungsund, Iskmo, Koskö, Karperö och Böle. Enligt en anteckning i det finska lantmäteriets handskrivna register skulle kartan över Karperö ha förkommit vid Vasa stads brand 1852, men finns likväl bevarad i dess arkiv.

På hösten 1690 var Gedda med säkerhet verksam i Västerbotten. När kartläggningen av byarna i Västerbotten genomfördes första gången på 1640-talet blev endast några få hemman i Umeå socken samt byarna från Skellefteå

[illegible]

socken och norrut kartlagda.⁴¹ Större delen av Umeå samt hela Bygdeå och Lövångers socknar var ännu inte kartlagda, med undantag av postböndernas, gästgivarnas och prästbordens ägor. Jonas Gedda påbörjade nu detta arbete som han dock aldrig hann slutföra. Arbetet tog många år och fortsattes av hans efterträdare, Hans Kruse. Under säsongen 1690 kartlade Gedda sex byar i Umeå socken, samt en i vardera Bygdeå och Skellefteå socken. Varför just dessa byar valdes ut framgår inte. Endast två av kartorna är närmare daterade till oktober månad. I ett separat protokoll redogjorde han för de enskilda hemmanens skatt, samt åker och äng, men skrev inget om skogar, betesmarker eller fiskevatten. Redovisningen undertecknades i Umeå den 18 april 1691. Enligt en anteckning presenterades den tillsammans med kartorna den 9 juni, men var framgångsrik inte.⁴² Senast därefter bör Gedda ha rest över Kvarken till Österbotten för att fortsätta arbetet där. Från 1691 finns kartor över åtta byar i Ilmajoki (Ilmola) socken bevarade, med en beskrivning av ägorna för samtliga hemman. Två av byarna, Jouppila och Neneteme, motsvarar nu de centrala delarna av Seinäjoki stad.

En övermäktig uppgift

Geddass uppgift måste ha upplevts som övermäktig, och fortfarande var han ensam ordinarie lantmätare. Redan 1690 hade landshövding Strijk i Västerbotten påtalat att arbetet med kartläggningen gick mycket långsamt eftersom länet måste dela den åldriga Gedda med grannlänet. Strijk yrkade på att Västerbotten skulle få en egen lantmätare, men utan resultat. Samma önskemål framfördes även av efterträdaren Douglas som beräknade att Västerbotten var i behov av ett tiotal lantmätare.⁴³

Säsongen 1692 var Jonas Gedda åter i Västerbotten, där han uppmätte och kartlade Umeå stads ägor samt flera byar i Umeå socken, främst de som låg längs Umeälven. Även till dessa elva kartor finns en samlad beskrivning. För varje hemman redovisade Gedda skatten,

Socknarna på området som motsvarar den södra delen av historiska Österbotten. Efter kartans publicering av Rantatupa har flera kommun-sammanslagningar skett, däribland sammanslagningen av Lochteå, Ullava och Kelviå kommuner med Karleby år 2009. Rantatupa 2006, 13

brukad och obrukad åker mätt efter utsädet i tunnor och skäl, samt ängsmarkerna efter skörden mätt i skattlass hö. Dessutom redogjorde han nu för byarnas övriga tillgångar. Skogarna redovisades efter hur de var med hänsyn till ved och timmer. Betesmarkernas beskaffenhet beskrevs, liksom om byarna hade ställen för kvarnar och tillgång till fiskevatten. På kartan över Brännland finns hela 16 platser för laxfiske i Umeälven inritade. Gedda intygade att han noga hade avmätt och beräknat åker och äng och undertecknade sin redovisning i Umeå den 25 april 1693. Redovisningen och kartorna presenterades den 10 juni samma år.⁴⁴

Arbetet fortsatte. Under säsongen 1693 befann sig Gedda i Österbotten igen. Han kartlade nu Jakobstads åker och övriga ägor, men ar-

betade mest i sydligaste delen av Österbotten. Han kartlade Sidebys åker och äng i Lappfjärds storsocken, senare Siipyy (Sideby) socken. Dessutom kartlade han ett stort antal nybyggen för skattläggning i de delar av Lappfjärds storsocken som senare blev Isojoki (Storå) socken. De flesta av dessa kartor finns även i en samtida kopia. Gedda kartlade även några nybyggen som då räknades till Ilmajoki (Ilmola) socken, men som senare tillhört Honkajoki socken i norra delen av landskapet Satakunta. Geddas beskrivningar till 1693 års kartor är samlade i ett särskilt protokoll. Även i detta finns uppgifter om ytterligare ett tjugotal hemman eller nybyggen, men inga bevarade kartor.

Året därpå arbetade Gedda åter i Umeå socken och kartlade Lövön samt nio byar, framför allt i den norra delen av Umeå storsocken som senare blev Sävars socken. Beskrivningen av varje bys ägor finns på kartan och några ytterligare uppgifter om kartorna har inte bevarats.

Felaktiga tolkningar

I den svenska lantmäteristyrelsens arkiv finns ett handskrivet register över samtliga kartor och förrättningsakter, ordnat topografiskt och därunder kronologiskt.⁴⁵ I detta så kallade yngre register är upphovsmannen till samtliga Jonas Geddas kartor från 1690, 1692 och 1694 angiven till ”J Pson Gedda”. Detsamma gäller fyra av de kartor Jonas upprättade 1686 över prästborden i Västerbotten. När söktjänsten ”Historiska kartor” byggdes upp av lantmäteriet hämtades uppgifter om kartorna och förrättningarna från det yngre registret. Upphovsmannen angavs då felaktigt till Johan Persson Gedda, alltså Jonas bror som avlidit redan 1680. Eftersom de flesta idag använder de lättillgängliga uppgifterna via internet i första hand, framstår den då sedan många år döde Johan Persson Gedda som upphovsman till samtliga kartor som Jonas Persson Gedda egenhändigt har signerat.

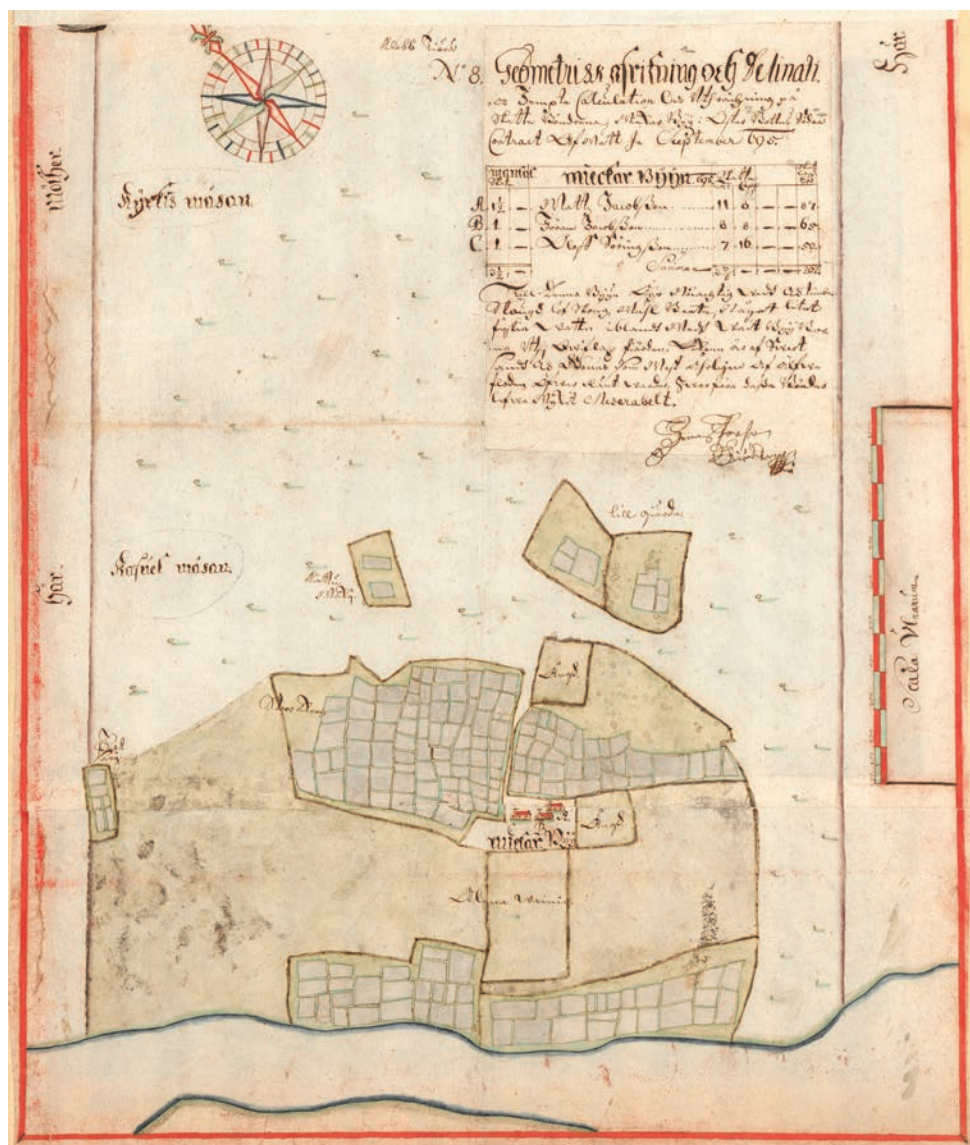
I det yngre registret har, som tidigare nämnts,

sekreteraren vid lantmäterikontoret i Stockholm, Carl Mauritz Ciöpingar felaktigt angivits som upphovsman till några av Jonas Geddas kartor över byarna i Nedertorneå socken på 1680-talet, men även till kartorna över postbonden och gästgivarens hemman i Säivits, Nedertorneå socken, samt prästbordet i Övertorneå socken. Dessutom har Geddas efterträdare Hans Kruse felaktigt angivits som upphovsman till fyra kartor över postbönders eller gästgivares hemman i Piteå socken 1685. De felaktiga uppgifterna om såväl Ciöpingar som Kruse har sedan förts in i faktabladet i ”Historiska kartor”.

En bok om lantmätarnas order och arbeten

Från kartläggningarna under 1600-talet finns vanligtvis enbart kartorna och eventuella beskrivningar bevarade. Ibland är beskrivningarna för flera byar samlade i en särskild akt, ibland är de nedskrivna på kartan. Det är sällan omständigheterna kring kartornas tillkomst är dokumenterade. Länsstyrelsens arkiv i Västerbotten, där eventuella uppgifter om lantmätarnas arbete kan ha funnits, har förstörts, senast vid Umeå stads brand 1888.⁴⁶ Det är därför intressant att en bok som innehåller lantmätarnas order och inlevererade kartor finns bevarad från 1690-talet. Den avser Finland och innehåller mer än etthundra sidor om Österbotten och dess lantmätare Jonas Gedda, Olof Lundgren, Tomas Lohm samt Geddas svärson och efterträdare Gustaf Ulstadius. I boken finns en förteckning över de kartor som i juli 1695 transporterades från Österbottens landskansli till Kungl. Kammarkollegiet, vilket lantmäteriet då lydde under. I förteckningen omnämns så gott som alla Geddas kartor från 1691 och 1693, samt några kartor av Lundgren och Lohm. Lantmätarna omnämns häri med smeknamnen ”Gäddan” och ”Lohmen”.⁴⁷

I boken finns avskrifter av order Jonas Gedda hade fått under perioden 1693–1696. Den första är från den 20 september 1693, då lands-

Miekka by i Mustasaari socken, uppmätt i september 1695. Nedre kartdelen av tre. De övriga visar endast skogar, myrar, berg och en sjö. En av Jonas Geddas sista kartor. RAF, LSA E1 65

hövding Gustaf Grass skrev från Korsholm och beordrade Gedda att reva, det vill säga uppmäta och kartlägga, hemmanen i Vallgrund och Replot samt bedöma deras fiskevattnen och andra lägenheter. Grass avled emellertid och hans efterträdare Johan Ehrenskiöldh förnyade ordern den 8 april 1695, som nämns i inledningen, med förtydligande att den skulle utföras nästkommande sommar så att byamännens ansökningar kunde behandlas. Den 9 juli samma år beordrades Gedda att så snart han hunnit fullfölja de tidigare anbefallna revningarna, fullgöra en begäran om revning från Singsby. Liknande önskemål kom även från by-

arna Petsmo, Österhankmo, Vassor, Staversby och Miekka, samtliga i Mustasaari socken. Under sommaren och hösten 1695 uppmätte Jonas Gedda samtliga dessa byar. Under vintern 1696 gjorde han renritningarna av konceptkartorna och lade beskrivningar om varje by på respektive karta. På kartorna över Staversby och Miekka skrev Gedda att dessa bönder levde "mycket miserabelt"!

Under våren och sommaren skulle kartorna inlevereras till Kungl. Lantmäterikontoret. Detta var ett vanligt förfaringsätt för att hinna utnyttja barmarkssäsongen så mycket som möj-

ligt till fältarbeten. Sommaren 1695 beordrades Gedda även att reglera den tvistiga rågången mellan Laihela och Lillkyro socknar, avmäta länsmans ägor i Storkyro och enstaka enskilda hemmansägor.⁴⁸

En andre lantmätare

Under 1694 blev Geddas elev, Hans Kruse, e.o. lantmätare i Västerbotten. Kruse upprättade detta år en karta över Holmön. Året därpå kartlade han bland annat Piteå stads ägor samt Öjebyn i Piteå socken, men fortsatte sedan Geddas arbete i Umeå socken. Den 17 april 1696 beslutade Kungl. Maj:t att det skulle finnas en ordinarie lantmätare i vartdera länet. Samma år blev Kruse ordinarie i Västerbotten. Han gifte sig med Anna Grubb, en syster till Geddas hustru.⁴⁹

Jonas Gedda blev kvar i Österbotten. Den 15 juni 1696 beordrade landshövding Ehrenskiöldh honom att undersöka ödehemmanen i Uleåborgs södra fögderi och Kronoby, Gamla-karleby, Kelviå och Lochteå socknar. Landshövdingen misstänkte att dessa ägor var undandolda av bönderna som bodde intill, vilka brukade jorden utan att erlagga avgift till kronan.⁵⁰ Något resultat av detta arbete är inte känt, och inte heller några kartor av Gedda från 1696. I Österbotten hade Gedda biträde av Gustaf Ulstadius, som trolovade sig med Geddas dotter Katrina. Lantmätaren Jonas Gedda avled i Vasa den 6 mars 1697. Tolv dagar därefter blev Gustaf Ulstadius ordinarie lantmätare i Österbotten, enligt uppgift framför mer meriterade sökande, för att han skulle ”konservera huset”.⁵¹

En bortglömd trotjänare

Lantmätaren Jonas Persson Gedda har inte tidigare fått den uppmärksamhet han förtjänar, tvärtom har hans arbeten felaktigt tillskrivits andra personer. Jonas Gedda var verksam under tre decennier då de administrativa förhål-

landena i Västerbotten och Österbotten förändrades flera gånger. Hans uppdrag som ensam ordinarie lantmätare över detta enormt stora område måste ha varit övermäktigt. Trots detta utförde Gedda sina uppdrag med en noggrannhet som imponerar. De sockenkartor och lappmarkskartan han upprättade under sina första år är inget annat än mästerverk för sin tid. Han kom under sina aktiva år att färdas igenom stora delar av Västerbotten och Österbotten och efterlämnar en imponerande samling kartor över gränser, socknar, byar, städer, enskilda hemman och nybyggen.

Noter

- 1 RA, LSA, Lantmäteristyrelsens leverans 1850, nr 1 fol. 444r–445v. Observera att fotnoterna endast anger källorna till de uppgifter som inte direkt framgår av Geddas kartor. Kartorna är förtecknade i slutet.
- 2 Fullmakt i RA, Kammarkollegiet Kansliet BIIa1 vol. 61 fol. 208r–211r.
- 3 Typexempel är många av de klassiska stads- och sockenhistorikerna, t.ex. Steckzén 1922, 84f; Fahlgren 1956, mot 96; Nordberg 1965, 103f och 1970, 640. Norstedt 2011 har ingående beskrivit och analyserat Jonas Geddas karta över Umeå lappmark 1671, men inte berört hans övriga produktion.
- 4 Rantatupa 2006, 34f redogör för Jonas Geddas verksamhet i Österbotten 1689, 1691, 1693 och 1695. Han har emellertid ingen kännedom om att Gedda under de mellanliggande åren var verksam i Västerbotten, utan förmodar att han dessa år istället utförde renritningar av sina konceptkartor från Österbotten.
- 5 Enligt domboken från häradstinget i Lövånger 26–27 oktober 1675 hade regementsskrivaren Olof Svensson köpt halva Broändshegmanet av inspektoren Johan Persson Gedda och tillbytt sig andra halvan av inspektorens salige bror Herman Persson, som därtill var bördstagare. RA, Svea hovrätt, Advokatfiskalen, vol. EXLe:3157, fol. 832r. I mantalslängderna står Herman Persson för hegmanet 1658–71, förutom 1660 då Joen (Jonas) Persson skrivs för hegmanet och 1663–65 Johan Persson. RA, Mantalslängder Västerbottens län.
- 6 Ekstrand 1896–1903, LXXII–LXXIV (nr G 15 och G 17) samt 48 och 274 (nr 573).
- 7 Stille 1965, 325ff.
- 8 Olofsson 1974, 176; Gussarsson Wijk, Höglund och Lundström 2013, 145ff.
- 9 Rantatupa 2006, 33f.

- 10 Ekstrand 1896–1903, 48 och 239 (nr 572).
- 11 Mickwitz och Möller 1951, mellan 18 och 19; Ahlberg 2005, 618 och not 3.
- 12 Berggren 2017.
- 13 Berggren 2017, 129ff.
- 14 Olofsson 1974, 34f och 44ff.
- 15 Mickwitz och Möller 1951, 115f.
- 16 Nordberg 1965, 102f.
- 17 Ekstrand 1896–1903, 256 (nr 3117).
- 18 RA, LSA Å24-1:2.
- 19 *Svenska lantmäteriet 1628–1928, Del II*, 512f. Förteckning över de överlämnade kartorna i RA, LSA, Administrativa arkivet E3a vol. 24. De behållna kartorna i RA, LSA Å2.
- 20 Linnarsson 2010, 161.
- 21 Grape 1960, 145f.
- 22 Grape 1960, 146.
- 23 Grape 1960, 154.
- 24 Grape 1960, 162ff.
- 25 Normann 1956, 520ff.
- 26 RA, Kammarkollegiet Kansliet BIIa1 vol. 102 fol. 543r–544r; RA, Jordeböcker Västerbottens län 1689. De kyrkliga boställena redovisas i slutet av varje socken.
- 27 Geddas rågångsbrev citeras vid häradsvintertinget i Kemi socken 18.2 1678. En avskrift av detta finns i RA, Frihetstidens utskottshandlingar, R 3367 fol. 494r–v.
- 28 Geddas karta 1675 som underlag för Lundgrens se Vilku 1951, 61; Utdrag av Olof Lundgrens karta i RA, Utskottshandl. 1765–66:80a, nr 2; bl. 2 (kartavd., st. form.). Lundgrens originalkarta har sannolikt förkommit. Den återfinns inte i det finska lantmäteriets register.
- 29 Råpunkterna och samernas invändningar mot dessa återges även i ett tingsprotokoll från Sodankylä i Kemi lappmark 20.2 1707 citerat av Sjögren 1828, 289ff. Sjögren bygger sin framställning på dokument i pastorsarkivet i Sodankylä; Julku 1968, 10f, 16f, 48f och 53f.
- 30 Dessa uppgifter bygger på en avskrift från 1763 av för rättningsprotokollet från 1686 (vari även innehållet i rågångsbrevet från 1596 återges) i RA, Frihetstidens utskottshandlingar, R 3367 fol. 488r–493r. En kortare avskrift från 1736, vilken dock avslutas med några uppgifter om Geddas avritning 1675, återges av Sjögren 1828, 284ff. Andra källor till rågångsbrevet från 1596 behandlas av Vilku 1951, 42ff.
- 31 Vilku 1951, 41f, 46, 60f och 64.
- 32 Vilku 1951, 45f och 53ff.
- 33 Vilku 1951, 60ff; Julku 1968, 10f.
- 34 RA, Frihetstidens utskottshandlingar, R 3367 fol. 327–559, särskilt fol. 356v–357v (Geddas karta hittades inte) och fol. 449r–453r (deputationens slutrapport).
- 35 Vilku 1951, 54.
- 36 RA, Kammarkollegium till Kungl. Maj:t 3.2 1737 vol. 121 och 123. Kartan i kartavd., m. form. Handlingarna från vol. 123 flyttade till Justitierevisionen, Utslagshandlingar 18.2 1737. Här finns två olika avskrifter av rågångsförordningen 1686. Den ena (vidimerad) motsvarar den version som tillställdes råskillnadsdeputationen på 1760-talet. Den andra (kortare och icke vidimerad) motsvarar den version Sjögren återger.
- 37 Den här omskrivna gränsen har tidigare behandlats utförligt av två finländska forskare. Vilku 1951 lägger tyngdpunkten på fiskerättigheterna i Kemiälvens mynningsområde. Han känner dock inte till Geddas karta. Julku 1968 behandlar framför allt gränsen mellan Kemi socken och Kemi lappmark. Han återger också Geddas karta från 1686. Vilku skriver på svenska, men Julku på finska vilket gör hans arbete svårtillgängligt för icke-finskspråkiga forskare. Arbetet innehåller dock bildtexter och sammanfattning på engelska.
- 38 Ekstrand 1896–1903, 241 (nr 2951); KM beslut i RA, Riksregistraturet 17.11 1685 fol. 171r–172r.
- 39 RA, LSA, Lantmäteristyrelsens leverans 1850, nr 1 fol. 458r.
- 40 Ekstrand 1896–1903, 241 (nr 2951).
- 41 RA, LSA, Z1, Å1 och Å2.
- 42 RA, LSA Z31-69:1.
- 43 Olofsson 1974, 178f.
- 44 RA, LSA Z31-156:1.
- 45 RA, LSA, Renovationsarkivet, Yngre register till renovationer av förrättningsakter och geografiska kartor, vol. 208–214 (Västerbottens län) och vol. 215–219 (Norrbottens län). De kartor som avser Finland är förtecknade i början av vol. 215.
- 46 Stille 1965, 370.
- 47 RA, LSA, Lantmäteristyrelsens leverans 1850, nr 1 fol. 400–458.
- 48 RA, LSA, Lantmäteristyrelsens leverans 1850, nr 1 fol. 444r–445v.
- 49 Ekstrand 1896–1903, 48 (nr 573 och 574); KM beslut i RA, Riksregistraturet 17.4 1696 fol. 992r–996v.
- 50 RA, LSA, Lantmäteristyrelsens leverans 1850, nr 1 fol. 441r.
- 51 Ekstrand 1896–1903, 48 (nr 573) och 239 (nr 2939).

BILAGA:

Jonas Geddas kartor

Socknar, lappmarker och städer 1667–74

- 1667 Piteå stad (2 ex), Å28-1:2
1667 Piteå socken, Å27-1:2
1671 Umeå lappmark, (Riksarkivet, Kartavdelningen)
1671 Luleå socken, Å23-1:3
1672 Kalix socken, Å22-1:2
1673 Torneå socken, Å24-1:1
1671 Luleå, Kalix och Torneå skärgårdar, Å22-1:1
1674/05 Gamlakarleby stads odlingsmark, (not 15)

Byarna i Nedertorneå socken 1680–84

- 1680/06 Korpikylä, Nedertorneå/Karunki socken, L4 3
1680/06 Puas/Pudas, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 14
1680/07 Laivajärvi, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 10
1680/07 Laivaniemi och Kyläjoki, Nedertorneå socken, Finl. 1:2
1680/08 Seskarö, Nedertorneå socken, Å24-23:1
1681/06 Pirkkiö/Björkö, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 13
1681/06 Haparanda, Nedertorneå socken, Å24-5:1
1681/07 Sällön, Nedertorneå socken, Finl. 1:1
1681/07 Kiviranta, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 7
1681/07 Yliraumo/Övre Raumo, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 17
1681/07 Alaraumo/Nedre Raumo, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 1
1681/08 Alavojakkala/Nedre Vojakkala, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 3
1682/08 Mattila, Nedertorneå socken, Å24-15:1

1684/06 Kaakamo/Kaakama, Nedertorneå/Alatornio socken, L1 5

1684/08 Karunki/Karungi, Nedertorneå/Karunki socken, L4 2

1684/08 Kukkola, Nedertorneå/Karunki socken, L4 4

Postböndernas (P) och gästgivarnas (G) hemman i Västerbotten 1685

(PG=samma person, P o G=två olika personer)

- 1685/07 P i Kärsbäck/Nikkala, Nedertorneå socken, Å24-18:1
1685/07 PG i Säivits, Nedertorneå socken, Å24-26:1
1685/07 PG i Sangis, Nederkalix socken, Å22-117:1
1685/07 P i Näset/Näsbyn, Nederkalix socken, Å22-98:1
1685/07 PG i Nynäs, Stråkanäs, Nederkalix socken, Å22-129:1
1685/07 PG i Töre, Nederkalix/Töre socken, Å32-77:1
1685/07 PG i Vitån, Råneå socken, Å29-188:1
1685/07 PG i Rånbyn, Råneå socken, Å29-155:1
1685/07 P o G i Persön, Nederluleå socken, Å23-87:1
1685/08 P i Gäddvik (även färjkarl), Nederluleå socken, Å23-35:1
1685/08 PG i Ersnäs, Nederluleå socken, Å23-26:1
1685/08 P o G i Rosvik, Piteå/Norr fjärdens socken, Å25-35:1
1685/08 P i Håkansö, Portsnäs, Piteå/Norr fjärdens socken, Å25-34:1
1685/08 G i Granden, Öjebyn, Piteå socken, Å27-149:2
1685/08 P i Hortlax, Piteå/Hortlax socken, Å10-19:1

1685/08 P o G i Jävre, Piteå/Hortlax socken, reg.
med Å27-149:2

1685/08 PG i Åbyn, Skellefteå/Byske socken,
Z5-116:1

1685/06 Sävar och Ytterbodan (hela byarna inkl G
i Sävar), Umeå/Sävars socken, Z28-109:1

1685/06 PG i Bräna, Östanbäck, Skellefteå/Byske
socken, Z5-121:1

1685/06 G i Sunnanå o P (2 st) i Lund, Skellefteå
socken, Z24-170:1

1685/07 PG i Bureå, Skellefteå/Bureå socken,
Z2-4:1

1685/07 P i Daglösten, Lövångers socken,
Z17-16:1

1685/07 PG i Selet, Lövångers socken, Z17-39:1

1685/07 P o G i Gumboda, Bygdeå/Nysätra
socken, Z22-18:1

1685/07 P i Rickleå, Bygdeå socken, Z4-96:1

1685/07 P i Djäkneboda, Bygdeå socken, Z4-32:1

1685/07 Innertavle (hela byn inkl P), Umeå
socken, Z31-64:1

1685/08 G i Röbäck, Umeå socken, Z31-114:1

1685/08 P i Stöcksjön, Umeå socken, Z31-137:1

1685/08 P o G i Sörmjöle, Umeå/Hörnefors
socken, Z12-19:1

1685 P i Bäckén, Hörneå, Umeå/Hörnefors
socken, Z12-12:1

Prästborden (P) och kaplansboställena (K) i Västerbotten 1686

1686/06 P i Umeå socken, Z31-76:1

1686/06 P i Bygdeå socken, Z4-71:1

1686/06 K i Nysätra, Nybyn, Bygdeå/Nysätra
socken, Z22-38:1

1686/06 P i Lövångers socken, Z17-37:1

1686/07 P i Burträsk socken, Z3-74:1

1686? P i Skellefteå socken, Z24-146:1

1686 Öjebyn (hela byn), Piteå socken,
Å27-149:1

1686/07 P i Piteå socken, Å27-77:1

1686/07 P i Nederluleå socken, Å23-29:1

1686/08 P i Råneå socken, Å29-99:1

1686/08 P i Överkalix socken, Å34-48:1

1686/08 P i Nederkalix socken, Å22-75:1

1686/08 P i Övertorneå socken, Å36-15:2

1686? K i Övertorneå/Hietaniemi socken, Å9-
6:1

1686/08 P i Nedertorneå socken, Finl. 1:3

Gränskartor

1675/02 Gränsen mellan Kemi socken och Kemi
lappmark, (not 27)

1686/10 Gränsen mellan Torneå socken och Kemi
socken, (not 36)

1695/09 Rågängen mellan Laihela och Lillkyro
socknar, (not 48)

Odaterade kartor från Österbotten

Norra Jungsund, Mustasaari socken, E32 18

Södra Jungsund, Mustasaari socken, E32 17

Iskmo, Mustasaari socken, E32 16

Koskö, Mustasaari/Koivulahti socken, E32 15

Karperö, Mustasaari socken, E32 20

Böle, Mustasaari socken, E32 19

Kartor från Österbotten 1689

1689/07 Maxmo, Vörrå/Maxmo socken, E1 59

1689/07 Solf, Sulva socken (2 ex), E1 1-2

1689/08 Gumsila och Wändälä, Hirvijärvi, Ilmola/
Jalasjärvi socken, E1 12

1689/08 Wohiluoma, Jalasjärvi, Ilmola/Jalasjärvi
socken, E1 13

1689/08 Ickelajärvi, Kauhajoki, Ilmola/Kauhajoki
socken, E1 14

1689/08 Äppas, Luopa, Ilmola/Kurikka socken, E1
16

1689 Hapaniemi, Luopajärvi, Ilmola/Jalasjärvi
socken, E1 15 (förkommen)

- 1689/08 Hålanautio och Knehetinautio, Luopa, Ilmola/Kurikka socken, E1 17
- 1689/08 Kårkiakåski, Keskikylä, Ilmola/Jalasjärvi socken, E1 18
- 1689/08 Rauhahyppä, Kauhajoki, Ilmola/Kauhajoki socken, E1 21
- 1689/08 Jörranautio, Kauhajoki, Ilmola/Kauhajoki socken, E1 22
- 1689/08 Mårtens Smeds torpställe, Kauhajoki, Ilmola/Kauhajoki socken, E1 23
- 1689/08 Jäskelä, Sydänmaa, Ilmola/Alavus socken, E1 24
- 1689/08 Saukojärvi, Sulkava, Ilmola/Alavus socken, E1 25
- 1689/08 Sytälä och Säppälä, Sapsalampi, Ilmola/Alavus socken, E1 26
- 1689/08 Bängele, Alavus, Ilmola/Alavus socken, E1 27
- 1689/08 Halfveri, Alavus, Ilmola/Alavus socken, E1 28
- 1689/08 Lambimäki, Alavus, Ilmola/Alavus socken, E1 29
- 1689/08 Puskanautio, Päntäne, Ilmola/Kauhajoki socken, E1 19
- 1689/09 Kayruma, Päntäne, Ilmola/Kauhajoki socken, E1 20
- 1689/09 Laturinautio, Mieto, Ilmola/Kurikka socken, E1 30
- 1689/09 Låhiluamaniemi, Mieto, Ilmola/Kurikka socken, E1 31
- 1689/09 Koivoniemi och Grels Michelssons torp, Mieto, Ilmola/Kurikka socken, E1 32

Kartor från Västerbotten 1690

- 1690 Klabböle, Umeå socken, Z31-69:1
- 1690/10 Norrfors, Umeå socken, Z31-97:1
- 1690 Kassjön, Umeå socken, Z31-68:1
- 1690 Vännfors, Umeå/Vännäs socken, Z37-115:1
- 1690/10 Brattby och Brån, Umeå socken, Z31-15:1

- 1690 Grimsmark, Bygdeå/Nysätra socken, Z22-17:1
- 1690 Skråmträsk, Skellefteå socken, Z24-157:1

Kartor från Österbotten 1691

- 1691 Peurala, Lahti och Kokkola, Ilmola socken (2 ex), E1 33-34
- 1691 Jouppila och Neneteme/Koivisto, Ilmola socken (2 ex), E1 39-40
- 1691 Peltoniemi, Röyskölä och Palo, Ilmola socken (2 ex), E1 41-42

Kartor från Västerbotten 1692

- 1692 Böle, Västerteg, Österteg och Ön, Umeå socken, Z31-21:1
- 1692 Västerhiske, Grubbe, Grisbacka, Ytterhiske och Umeå stad, Umeå socken, Z31-156:1
- 1692 Brännland, Umeå socken, Z31-18:1
- 1692 Överboda, Umeå socken, Z31-181:1
- 1692 Röbbäck, Umeå socken, Z31-114:2
- 1692 Degernäs, Umeå socken, Z31-24:1
- 1692 Nyby, Umeå/Vännäs socken, Z37-79:1
- 1692 Baggböle och Kåddis, Umeå socken, Z31-8:1
- 1692 Gubböle, Umeå socken, Z31-45:1
- 1692 Hissjön, Umeå socken, Z31-52:1
- 1692 Kasamark, Umeå socken, Z31-63:1

Kartor från Österbotten och Satakunta 1693

- 1693 Hängenloumasuu och Kampinkåski, Katko, Ilmola/Honkajoki socken, E1 7 (förkommen)
- 1693 Murhasenlouma och Penramäki, Lauhala, Ilmola/Honkajoki socken, E1 4 (förkommen)
- 1693 Kejsarbacka, Westersund, Pietarsaari socken (2 ex), E1 5-6
- 1693 Jakobstads åker och ägor, Pietarsaari socken (2 ex), E1 8-9

- 1693 Kattkolachten, Katko, Ilmola/Honkajoki socken (2 ex), E1 35–36
- 1693 Pahälouma, Yllenkåski och Rachenonkåski, Lauhala, Ilmola/Honkajoki socken (2 ex), E1 37–38
- 1693 Åhs, Willamo, Lappfjärds/Isojoki socken (2 ex), E1 43–44
- 1693 Sideby, Lappfjärds/Siipyy socken (2 ex), E1 45 och 56
- 1693 Halkula och Möyke, Heikkilä, Lappfjärds/Isojoki socken (2 ex), E1 46 och 51
- 1693 Harå, Willamo, Lappfjärds/Isojoki socken (2 ex), E1 47 och 52
- 1693 Hongå, Vanhakylä, Lappfjärds/Isojoki socken (2 ex), E1 48 och 53
- 1693 Låhikåski och Pahl Hinderssons ägor, Storå, Lappfjärds/Isojoki socken (2 ex), E1 49 och 54
- 1693 Pöcke m.fl., Kodesjärvi, Lappfjärds/Isojoki socken, E1 50 och 55
- 1693 Hickijoenpålvi och Kåddisjärvi, Kodesjärvi, Lappfjärds/Isojoki socken, E1 57–58

Kartor från Västerbotten 1694

- 1694 Lövön, Umeå socken/Holmsunds köping, Z10-4:1
- 1694 Täfteå, Umeå/Sävars socken, Z28-115:1
- 1694 Täfteböle, Umeå/Sävars socken, Z28-114:1
- 1694 Hjäggmark, Umeå/Sävars socken, Z28-50:1
- 1694 Tväråmark, Umeå/Sävars socken, Z28-112:1
- 1694 Tålsmark, Umeå/Sävars socken, Z28-113:1
- 1694 Bullmark, Umeå/Sävars socken, Z28-18:1
- 1694 Gunnismark, Umeå/Sävars socken, Z28-46:1
- 1694 Pålböle, Umeå/Sävars socken, Z28-88:1
- 1694 Ersmark, Umeå socken, Z31-29:1

Kartor från Österbotten 1695

- 1695/06 Replot, Mustasaari/Raippaluoto socken, E1 67
- 1695/07 Vallgrund, Mustasaari/Raippaluoto socken, E1 64
- 1695/07 Singsby, Mustasaari socken, E1 62
- 1695/08 Petsmo, Mustasaari/Koivulahti socken, E1 60
- 1695/08 Österhankmo, Mustasaari/Koivulahti socken, E1 61
- 1695/08 Vassor, Mustasaari/Koivulahti socken, E1 63
- 1695/09 Staversby, Mustasaari socken, E1 66
- 1695/09 Miekka, Mustasaari socken, E1 65
- 1695/09 Östillas hemman, Laihela socken, (not 48)
- 1695/09 Länsmans ägor, Storkyro, (not 48)
- 1695/10 Matz Göranssons hemman, Voitby, Mustasaari/Koivulahti socken, (not 48)

Anmärkningar

Första uppgiften om socken härrör från kartan eller förrättningsprotokollet, och en eventuell andra uppgift från lantmäteristyrelsernas senare upprättade register. Många tidigare storsocknar hade då delats. Stavningen av nybyggenas namn 1689 och 1693 varierar. Här återges de från Geddas protokoll.

Geddas kartor förvaras i nedanstående arkiv:

Riksarkivet (RA), Täby/Arninge, Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA), Renovationsarkivet, Västerbottens län (Z) och Norrbottens län (Å) samt Finland (Finl.).

Riksarkivet, Finland (RAF), Helsingfors, Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA), Lapin lääni (L) och Vaasan lääni (E).

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Otryckta källor

Riksarkivet (RA), Stockholm och
Täby/Arninge

Frihetstidens utskottshandlingar

Jordeböcker Västerbottens län

Justitierevisionen, Utslagshandlingar

Kammarkollegiet Kansliet, Skrivelser till
orterna

Kollegiers m.fl. skrivelser till Kungl.

Maj:t, Skrivelser från Kammarkollegiet

Kungl. Maj:ts kansli, Riksregistraturet

Lantmäteristyrelsens arkiv (LSA), Admi-
nistrativa arkivet, Lantmäteristyrelsens
leverans 1850 samt Renovationsarkivet/
Kartsamlingen

Mantalslängder Västerbottens län

Svea hovrätt, Advokatfiskalen

Riksarkivet, Finland (RAF), Helsingfors

Lantmäteristyrelsens arkiv

Litteratur

Ahlberg, Nils 2005, *Stadsgrundningar och
planförändringar: svensk stadsplanering 1521–
1721*. Diss. Uppsala universitet, Uppsala.

Berggren, Åke 2017, "När Piteå stad flyttades
från Öjebyn", *Piteå museum årsbok 2017*. Piteå
museum, Piteå.

Ekstrand, Viktor 1896–1903, *Svenska landt-
mätare: biografisk förteckning 1628–1900*. Sve-
riges lantmätareförening, Stockholm.

Fahlgren, Karl 1956, *Skellefte sockens historia,
Del I:2*. Almqvist & Wiksell, Uppsala.

Grape, Ernst 1960, "Ur Norrbottens äldre
posthistoria: några anteckningar", *Norrbotten
årsbok 1960*. Norrbottens läns hembygdsföre-
ning, Luleå.

Gussarsson Wijk, Höglund och Lundström
2013, *Med kartan i fokus: en vägledning till
de civila och militära kartorna i Riksarkivet*.
Riksarkivet, Stockholm.

Julku, Kyösti 1968, *Kemin pitäjän ja Kemin La-
pin raja*. Särtr. ur *Lapin tutkimusseuran vuosikir-
jasta IX*, Kemi.

Linnarsson, Magnus 2010, *Postgång på växlan-
de villkor: det svenska postväsendets organisation
under stormaktstiden*. Nordic Academic Press,
Lund.

Mickwitz, Axel och Möller, Sylvi 1951, *Gamla-
karleby stads historia, Del I*. Gamlakarleby stads
förlag, Gamlakarleby.

Nordberg, Albert 1965 och 1970, *En gammal
Norrbottensbygd: anteckningar till Luleå sockens
historia, Del I-II*. Norrbottens museum, Luleå.

Normann, Carl-E. 1956, "Den kyrkliga jorden
och kronans jordeböcker", *Svensk tidskrift*. Lund.

Norstedt, Gudrun 2011, *Lapps kattelanden på
Geddas karta: Umeå lappmark från 1671 till
1900-talets början*. Thalassa, Umeå.

Olofsson, Sven Ingemar 1974, "Samhälle och
ekonomi i Övre Norrland under stormaktstiden",
Övre Norrlands historia, Del III. Norrbottens och
Västerbottens läns landsting, Umeå.

Rantatupa, Heikki 2006, *Chartographia Ostro-
bothnica: Pohjanmaa vanhoissa kartoissa = Öst-
erbotten på gamla kartor*. Svenska Österbottens
hembygds- och museiförbund, Vasa.

Sjögren, Andreas Johan 1828, *Anteckningar om
församlingarne i Kemi-lappmark*. Helsingfors.

Steckzén, Birger 1922, *Umeå stads historia:
1588–1888*. Umeå stad, Umeå.

Stille, Åke 1965, "Övre Norrlands administrati-
va historia: från upprättandet av Västerbottens
län till freden i Nystad", *Övre Norrlands historia,
Del II*. Norrbottens och Västerbottens läns lands-
ting, Umeå.

*Svenska lantmäteriet 1628–1928: historisk skild-
ring, Del II*. Sällskapet för utgivande av lantmäte-
riets historia, Stockholm 1928.

Vilkuna, Kustaa 1951, "Gränsen mellan Sveri-
ge och Finland i etnologisk belysning", *Rig: För-
eningens för svensk kulturhistoria tidskrift*, Stock-
holm.